

Jadwiga Waniakowa
Uniwersytet Jagielloński
Instytut Języka Polskiego PAN
Kraków
Wacław Waniak
Uniwersytet Jagielloński
Kraków

SKRÓTOWCE STYLIZOWANE W CHREMATONIMII ASTRONOMICZNEJ¹

W połowie ubiegłego wieku autorzy *Gramatyki historycznej języka polskiego* (dalej: GHJP) pisali o skrótowcach następująco:

Znamiennym zjawiskiem ostatnich kilkudziesięciu lat, które przybiera coraz więcej na żywotności, powszechności i sile, są skrótowce. Są to nowotwory wyrazowe pochodne, które powstają z połączenia wymawianiowych lub pisaniowych cząstek dwu lub kilku wyrazów podstawowych, stanowiących zestawienie. [...] Wszelkie skrótowce, znane różnym językom i od dawna, wypływają z zasady oszczędności środków językowych: poprzestaje się na tym, co w danych warunkach kontekstowych i konsytuacyjnych wystarczy dla porozumienia się [GHJP: 259 260].

Jako najważniejsze powody powstawania dużej liczby skrótowców autorzy GHJP wymieniają między innymi: szybkie tempo życia, pośpiech oraz ilościowy wzrost różnych instytucji, których nazwy są tym dłuższe i bardziej wieloczłonowe, im dokładniej wyrażają funkcję danej instytucji w odróżnieniu od innych pokrewnych. Jak widać, wszystkie te uwagi sprzed z górą pół wieku można z powodzeniem odnieść do współczesnej rzeczywistości językowej. Warto dodać (za GHJP: 261), że skró-

---

¹ Terminem *chrematonimia astronomiczna* określamy ogół nazw własnych odnoszących się do instrumentów badawczych, metod obserwacji i redukcji danych, projektów badawczych, instytucji astronomicznych oraz do oprogramowania, którym posługują się astronomowie. Nie używamy terminu *chrematonimia kosmiczna* proponowanego przez E. Jakus-Borkową (2004), ponieważ sądzimy, że omawiane chrematonimy nie odnoszą się tylko do kosmosu, ale do astronomii w ogóle. Terminu *skrótowce stylizowane* używamy za J. Młodyńskim (1986: 164 i n). Referat wygłoszony na XV Ogólnopolskiej Konferencji Onomastycznej w Krakowie, w dn. 21-23 IX 2006 r. – Red. „LV”.

towce z początku przyjmowały się w Polsce opornie. Zarzucano im niezrozumiałość poza wąskim kręgiem specjalistów, łamanie zasad słowotwórstwa i nieestetyczność językową (np. Szukiewicz 1931).

Jak wiadomo, skrótowce dzielą się na trzy zasadnicze grupy: literowce – utworzone z nazw pierwszych liter wyrazów danej nazwy typu *UJ*, głoskowce – powstałe z pierwszych głosek wyrazów danej nazwy typu *PAN* i sylabowce – zbudowane z pierwszych sylab lub innych części wyrazów wchodzących w skład zestawienia, typu *Pafawag* – *Państwowa Fabryka Wagonów* i ich kombinacje typu *Cepelia* (Grzegorzyczyk 1984: 62)².

Skrótowiec może odsyłać do pełnej nazwy, częściej jednak staje się bezpośrednim określeniem desygnatu, odsyłając do rzeczywistości bez pośrednictwa pełnej nazwy. Stąd na co dzień operuje się współcześnie skrótowcami. Funkcjonują one w tekście jak normalne rzeczowniki, wchodząc w związki z innymi składnikami zdania. Niektóre podlegają regułom fleksji i tworzy się od nich wyrazy pochodne (Młodyński 1986: 157). Upodobniają się one do innych wyrazów funkcjonujących w języku dzięki stylizacji fonetycznej. Najczęstsze typy stylizacji skrótowców w polszczyźnie (za: Młodyński 1986: 164-165):

a) łączenie nazw pierwszych liter wyrazów wchodzących w skład pełnej nazwy z odpowiadającymi tym literom głoskami, np. *SGPiS* (*esgiepis*) – *Szkoła Główna Planowania i Statystyki*;

b) dodanie do składników skrótowca samogłoski, często tak dobranej, by powstał homonim apelatywu, np. *OZ/O/N* – *Obóz Zjednoczenia Narodowego*, *P/A/LMA* – *Pomoc Lekarska Młodzieży Akademickiej*;

c) łączenie nazw pierwszych liter wyrazów wchodzących w skład pełnej nazwy lub odpowiadających tym literom głosek z komponentami grupowymi (najczęściej sylabami) należącymi do pełnej nazwy, np. *ZREMB* – *Zakład Remontu Maszyn Budowlanych*;

d) łączenie części wyrazów dla uzyskania pożądanego brzmienia, przy czym w skrótowcu nie muszą być reprezentowane wszystkie człony pełnej nazwy oraz stosuje się szyk przestawny, np. *TORWAR* – *Warszawski Tor Łyżwiarski*.

Jak trafnie zauważa J. Młodyński (1986: 165), stylizacja zaciera związek skrótowca z jego podstawą słowotwórczą i przyspiesza jego leksykalizację. Stąd skrótowce stylizowane oddalają się od deskrypcji jednostkowych i zbliżają się do imion własnych.

Obecna rzeczywistość sprawia, że teksty charakteryzują się dużą liczbą wielowyrazowych deskrypcji jednostkowych (nazw jednostkowych desygnatów), które pozwalają na wydzielenie ich spośród okazów tej samej klasy (Grodziński 1973: 164). Skrótowce tworzone są głównie właśnie od tychże deskrypcji jednostkowych. Jednak ich żywot (choć są modne) jest na ogół krótki z powodu ścisłego związku z szybko zmieniającym się światem pojęzykowym.

Skrótowce stylizowane, które zamierzamy tu przedstawić, pojawiają się – jak sądzimy – w większości chrematonimów występujących w nazewnictwie nauk ścis-

² Inną nieco klasyfikację skrótowców proponuje J. Puzynina (1976: 81-89).

lych, toteż wnioski wynikające z niniejszej analizy można odnieść także do innych dziedzin.

Najnowsza polska terminologia astronomiczna to głównie zapożyczenia z języka angielskiego. Są to na ogół grecko-łacińskie neologizmy utworzone na gruncie angielskim. Ich nowo utworzone polskie odpowiedniki (zapożyczenia leksykalne, kalki i hybrydy) często się do nich odwołują, stąd polskie terminy zaopatrzone są zwykle w angielski skrót, jak np. *jasne niebieskie zmienne*, *LBV* – ang. *Luminous Blue Variables* (chodzi o *gwiazdy zmienne*), *masywne podwójne układy rentgenowskie*, *MXRB* – ang. *Massive X-Ray Binaries*, *ciąg główny wieku zerowego*, *ZAMS* – ang. *Zero Age Main Sequence* (graficzne przedstawienie *ciągu głównego* na *diagramie H-R* w momencie inicjacji procesu spalania wodoru w syntezie jądrowej).

Coraz częściej przejmowane są z języka angielskiego skrótowce³. Pojawiają się tu zarówno zwykle skrótowce typu *berster* < ang. *burster* (skrót od *burst source* ‘źródło wybuchowe’), jak i skrótowce stylizowane, szczególnego rodzaju, jak *MIDAS*⁴ czy *MERLIN*⁵. Te ostatnie mają osobliwą konstrukcję, która powoduje, że nie tylko dobrze brzmią, ale też sugerują związek z zakorzenionymi głęboko w kulturze pojęciami, często nazwami własnymi, które skojarzeniowo (ze względu na swoiste cechy) mogą łączyć się w jakiś sposób z danymi denotatami⁶. Skrótowce te – jak łatwo zauważyć po przyjrzeniu się materiałowi – odnoszą się w astronomii najczęściej do chrematonimów⁷. Uważamy, że zarówno one same, jak i mechanizm ich powstawania są na tyle ciekawe, że warto im się przyjrzeć bliżej.

Chrematonimia jako dział onomastyki jest dziedziną najbardziej dyskusyjną, nie miejsce tu jednak, aby się tym szczegółowo zajmować. Przyjmuje się na ogół, że chrematonimy to nazwy własne wytworów jednostkowych lub seryjnych pracy ludzkiej, a także efektów pracy umysłowej człowieka (Breza 2005: 343)⁸. Kontynuując tę myśl, E. Jakus-Borkowa (2004: 201) pisze:

[...] w centrum badań chrematonimii znajduje się coraz więcej obiektów kultury materialnej i duchowej, uzależnionych od życia politycznego, społecznego, ekonomicznego, kulturalnego, religijnego, towarzyskiego i wielu innych czynników, też [...] od rozwoju nauki i techniki, w tym astronomii i astronautyki.

³ O sposobach przejmowania do języka polskiego obcych skrótowców zob. np. Młodyński (1986: 166).

⁴ Wymawia się to zgodnie z zasadami języka angielskiego; skrót od: *Munich Image Data Analysis System* – jest to nazwa pakietu programu astronomicznego do opracowywania danych. Kojarzy się naturalnie z mitologicznym królem Midasem, który czego się tknął, zamieniało się w złoto.

⁵ Jest to skrót od ang. *Multi-Element Radio-Linked Interferometer Network*, polski – nieużywany przez astronomów – odpowiednik brzmi: *Wieloelementowa Połączona Radiowo Sieć Interferometryczna*, a odnosi się do brytyjskiej sieci radioteleskopów (za: Jakus-Borkowa 2004: 230). Akronim przywodzi na myśl Merlina, celtyckiego czarodzieja-pieśniarza z legend arturiańskich.

⁶ O tego rodzaju skrótowcach była mowa już pokrótce w pracy J. Waniakowej (2003: 167). Obszerniej nawiązuje do nich E. Jakus-Borkowa (2004: 214-215, 230, 233, 238, 246, 263).

⁷ W formie omawianych skrótowców mogą występować nie tylko chrematonimy astronomiczne, ale też nazwy obiektów astronomicznych czy ich grup (jak *Masywne Astronomiczne Zwarte Obiekty Typu Halo*, *MACHO* – ang. *Massive Astronomical Compact Halo Objects*), lecz badanie ich wykraczałoby poza ramy tej pracy. Można przypuszczać jednak, że prawdziwe dla nich są wnioski wysnute z niniejszej analizy.

⁸ Inaczej nieco – odnosząc się do etymologii terminu – ujmuje chrematonimy C. Kosyl (2001: 447).

E. Breza (2005: 350-356) zwraca uwagę na otwartość zbioru chrematonimów, efemeryczność nazw, częstą seryjność, niejednolitość zapisów (wielką lub małą literą) i – w końcu – dość szybką apelatywizację. Podkreśla ich pragmatyczne funkcjonowanie w języku, polegające nie tylko na funkcji identyfikacyjnej, ale też sygnifikacyjnej. Inne ich funkcje to: wskazująca – przez zastosowanie liter i cyfr, asocjacyjna – budząca skojarzenia społeczne i kulturowe (nazwa jest swego rodzaju etykietką dla obiektu). Poza tym Breza wymienia jeszcze funkcję aluzyjną, lokalizującą i reklamującą. Wiele chrematonimów – co zgodnie zauważają językoznawcy – jest tłumaczonych, dużo w nich także elementów obcojęzycznych. Są to nazwy własne mniej typowe, bardzo często przeniesione, i mają charakter „pamiątkowy”. Wielokrotnie też przybierają formę skrótowców. Dla niniejszych rozważań szczególnie ważna jest funkcja asocjacyjna i aluzyjna chrematonimów oraz to, że występują często w formie skrótowców.

Chrematonimy dzieli się najczęściej na kilka głównych grup (Breza 2005: 348-349), jak akcjonimy (np. nazwy wydarzeń historycznych), aktonimy (np. nazwy umów dyplomatycznych), chrononimy (np. nazwy świąt i epok), ergonimy (np. nazwy instytucji i stowarzyszeń), faleronimy (np. nazwy orderów) i ideonimy (np. nazwy dzieł sztuki).

E. Jakus-Borkowa (2004: 202) stwierdza, że w zbiorze chrematonimów astronomicznych dominują nazwy obce, które znalazły się tu w ten sam sposób, co większość współczesnej polskiej terminologii astronomicznej, czyli drogą zapożyczenia lub kalkowania nazw obcych. Podkreśla, że mają one charakter międzynarodowy i powszechny, a zazwyczaj powstawały i powstają w ponadnarodowych wspólnotach komunikatywnych według ustalonych reguł onimicznych⁹. Wyrażna jest tu dominacja krajów Europy Zachodniej i Stanów Zjednoczonych.

Rozpatrując chrematonimy astronomiczne, E. Jakus-Borkowa (2004: 203) dzieli je następująco według denotatów: a) nazwy krajowych i międzynarodowych organizacji, instytucji, stowarzyszeń astronomicznych i komisji; b) nazwy projektów i programów badawczych oraz oprogramowania; c) nazwy obserwatoriów; d) tytuły katalogów obiektów astronomicznych; e) nazwy urządzeń do badania przestrzeni kosmicznej.

Ponieważ w niniejszych rozważaniach zajmujemy się jedynie tymi chrematonimami astronomicznymi, które występują w formie skrótowców stylizowanych, a ponadto często budzą skojarzenia kulturowe, zatem ważniejsza dla nas jest innego rodzaju klasyfikacja. Jest to mianowicie podział skrótowców według ich stylizowanej formy.

Wydaje się, że skrótowce stylizowane można ogólnie podzielić na dwie główne klasy: wyrazowe i niewyrazowe¹⁰. Skrótowce wyrazowe to takie, które mają formę wyrazu, to jest najmniejszej samodzielnej **znaczącej** jednostki językowej, np. *PALMA*; skrótowce niewyrazowe to takie, których forma nie układa się w wyraz, czyli nie ma własnego znaczenia, a tylko – jako skrótowiec – odsyła do pełnej nazwy

⁹ C. Kosyl (2001: 448) uważa zresztą słuszną nominację w chrematonimach za zamierzoną i określa ją mianem „nominacji konwencjonalnej”.

¹⁰ Terminy, które tu proponujemy, mają charakter roboczy.

własnej, np. *TORWAR*. Wśród skrótowców stylizowanych wyrazowych w chrematonimii astronomicznej daje się wyróżnić trzy grupy:

- a) skrótowce proste – skrótowce stylizowane w taki sposób, aby odsyłały do jakiegokolwiek apelatywu z języka ogólnego bądź do nazwy własnej;
- b) skrótowce kulturowe – skrótowce złożone w taki sposób, aby budziły skojarzenia kulturowe;
- c) skrótowce merytoryczne – skrótowce zbudowane w taki sposób, aby wiązały się merytorycznie z funkcją lub cechą denotatu.

Na ten podział nakłada się klasyfikacja według denotatów:

- a) nazwy organizacji i instytucji naukowych;
- b) nazwy projektów badawczych i eksperymentów;
- c) nazwy aparatury i przyrządów;
- d) nazwy metod analizy danych i oprogramowania.

Równocześnie należy zauważyć, że często akronimy dotyczą naraz dwu lub więcej z wyżej wymienionych kategorii. Z drugiej strony wśród nazw instytucji i organizacji naukowych skrótowców tego typu jest stosunkowo niewiele, natomiast liczną grupę stanowią nazwy projektów i aparatury.

Do grupy skrótowców stylizowanych wyrazowych prostych należą np.¹¹:

GONG – ang. *Global Oscillation Network Group*; polski (nieużywany przez fachowców) odpowiednik brzmi: *Globalna Grupa Badań Oscylacji*; jest to specjalistyczny międzynarodowy projekt badawczy koordynowany przez Stany Zjednoczone, którego celem są obserwacje Słońca (zob. też Jakus-Borkowa 2004: 214);

RATAN-600 – ros. *Радио Телескоп Академии Наук*; polski odpowiednik *Radioteleskop Akademii Nauk [Rosji]*; jest to radioteleskop, który składa się 576-metrowego koła prostokątnych radioreflektorów. Jest umieszczony na Kaukazie, na wysokości 970 m (por. też Jakus-Borkowa 2004: 231);

REWIA – *Redukcja Widm Astronomicznych* – nazwa polskiego projektu do obróbki widm, który powstał kilkanaście lat temu w Instytucie Astronomii (obecnie Centrum Astronomii) Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu;

SAGE – ang. *Soviet-American Gallium Experiment*; polski ekwiwalent: *Radziecko-Amerykański Eksperyment Galowy*; nazwa odnosi się do detektora przeznaczonego do wykrywania neutrin, a umieszczonego w podziemnym laboratorium na Kaukazie (zob. Jakus-Borkowa 2004: 233).

Należą tutaj jeszcze – między innymi – następujące skrótowce utworzone:

- a) od nazw aparatury i przyrządów:
  - ALEXIS – **A**rray of **L**ow **E**nergy **X**-Ray **I**maging **S**ensors;
  - AMBER – **A**stronomical **M**ultiple **B**eam **R**ecombiner;
  - COMICS – **C**ooled **M**id-**I**nfrared **C**amera and **S**pectrometer;
  - DELIRI/U/M – **D**elayline **R**ail **A**lignment **M**onitoring **S**ystem;
  - FLAMES – **F**ibre **L**arge **A**rea **M**ulti-**E**lement **S**pectrograph;
  - IRIS – **I**nfrared **I**mage **S**ensor;

¹¹ Przy gromadzeniu materiału korzystaliśmy z licznych stron internetowych największych światowych obserwatoriów i międzynarodowych organizacji astronomicznych.

PEPSI – **P**otsdam **E**chelle **P**olarimetric and **S**pectroscopic **I**nstrument;
SINFONI – **S**pectrograph for **I**ntegral **F**ield **O**bservation in the **N**ear-**I**nfrared;

b) od nazw eksperymentów:

APEX – **A**tacama **P**athfinder **E**xperiment;
SWAN – **S**olar **W**ind **A**nisotropy **E**xperiment;

c) od nazw metod analizy danych i oprogramowania:

BOSS – **B**ase **O**bserving **S**oftware **S**tub;
CODEX – **C**osmic **D**ynamics **E**xperiment;
PRIMA – **P**hase-**R**eferenced **I**maging and **M**icro-Arcsecond **A**strometry;

Przykłady skrótowców stylizowanych kulturowych:

ADONIS – ang. *Adaptive Optics Near-Infrared System*; nazwa urządzenia do optyki adaptatywnej bliskiej podczerwieni, czyli dostosowującego swoje parametry do chwilowych własności wiązki światła. W astronomii wykorzystywane jest do redukcji wpływu turbulencji atmosferycznych na wiązkę światła przechodzącą przez atmosferę z obiektu astronomicznego do obserwatora. Pozwala na pełniejsze wykorzystanie zdolności rozdzielczych dużych teleskopów. Polscy specjaliści używają jedynie skrótowca, nie tłumacząc pełnej nazwy angielskiej. Akronim odsyła do mitologicznego Adonisa, pięknego ukochanego greckiej bogini Afrodyty;

ICARUS – ang. *Imaging Cosmic and Rare Underground Signals*; polski ekwiwalent to *Obrazowanie Kosmicznych i Rzadkich Podziemnych Sygnałów*; nazwa odnosi się do detektora cząstek używanego do śledzenia neutrin pochodzących ze Słońca; skrótowiec nasuwa oczywiste skojarzenie z mitologicznym Ikarem, który utonął w morzu, gdy jego woskowe skrzydła stopiły się od ciepła słonecznego (zob. też Jakus-Borkowa 2004: 233).

Tu zakwalifikować należy przytoczoną na początku nazwę *MERLIN* i program *MIDAS*¹² (zob. wyżej);

SETI – ang. *Search for Extraterrestrial Intelligence*; polski ekwiwalent: *Poszukiwanie Pozaziemskich Cywilizacji*; program badawczy do poszukiwania obcych cywilizacji za pomocą wsłuchiwanie się w sygnały radiowe w kosmosie (por. Jakus-Borkowa 2004: 214). Skrótowiec odsyła do imienia faraona XIX dynastii (ok. 1305 p.n.e.);

SOHO – ang. *Solar and Heliospheric Observatory*; pol. *Obserwatorium Słoneczne i Heliosferyczne*; skrótowiec od pełnej nazwy sondy wysłanej w kierunku Słońca w 1995 r. przez NASA i ESA (*European Space Agency*) (zob. też Jakus-Borkowa 2004: 246). Forma skrótowca odwołuje się do nazwy znanej dzielnicy Londynu.

Należą tu poza tym następujące skrótowce:

a) od nazw projektów badawczych i eksperymentów:

ARISTO/T/ELES – **A**pplications and **R**esearch **I**nvolving **S**pace **T**echnologies **O**bserving the **E**arth's **F**ield from **L**ow **E**arth **O**rbiting **S**atellite;

¹² Można dyskutować, czy program *MIDAS* powinien znajdować się w tej grupie, czy też – ze względu na jego funkcję przetwarzania „surowych” danych w wysokiej jakości wyniki – nie zaliczyć go do skrótowców stylizowanych wyrazowych merytorycznych.

- ARTEMIS – **A**dvanced **R**elay **T**echnology **M**ission;
 MATISSE – **M**ulti **A**perture **M**id-**I**nfrared **S**pectroscopic **E**xperiment;
- b) od nazw instytucji naukowych:
 ATLAS – **A**tmospheric **L**aboratory for **A**pplications and **S**cience;
- c) od nazw aparatury i przyrządów:
 EURECA – **E**uropean **R**etrievable **C**arrier;
 DEIMOS – **D**eep **I**maging **M**ulti-**O**bject **S**pectrograph;
 GRAAL – **G**round **L**ayer **A**daptive **O**ptics **A**ssisted by **L**aser;
 ISAAC – **I**nfrared **S**pectrometer and **A**rray **C**amera;
 LUCIFER – **L**BT **N**IR **S**pectroscopic **U**tility with **C**amera and **I**ntegral- **F**ield **U**nit
 for **E**xtragalactic **R**esearch;
 ORFEUS – **O**rbiting and **R**etrievable **F**ar and **E**xtrême **U**ltraviolet **S**pectrometer;
 SOFIA – **S**tratospheric **O**bservatory for **I**nfrared **A**stronomy;
 SPARTAN – **S**huttle **P**ointed **A**utonomous **R**esearch **T**ool for **A**stronomy;
 VINCI – **V**LT **I**nterferometer **C**ommissioning **I**nstrument;
- d) od nazw metod analizy danych:
 MACAO – **M**ulti **A**pplication **C**urvature **A**daptive **O**ptics.

Do skrótowców stylizowanych wyrazowych merytorycznych należą:

HIPPARCOS – ang. *High Precision Parallax Collecting Satellite*; po polsku: *Satelita Zbierający Bardzo Precyzyjne Wartości Paralaksy*; skrótowiec od pełnej nazwy jest złożony z odpowiednio wybranych części nagłosu poszczególnych jej członów, aby uzyskać pełne skojarzenie z imieniem uczonego Hipparcha z Nicei (II w. p.n.e.), który zajmował się pomiarami pozycji gwiazd¹³; satelita wystrzelony w roku 1989 przez Europejską Agencję Kosmiczną (zob. też Jakus-Borkowa 2004: 238);

INTEGRAL – ang. *International Gamma-Ray Astrophysics Laboratory*; nazwa misji ESA (Europejskiej Agencji Przestrzeni Kosmicznej), której instrumenty i centrum badawcze danych naukowych należą do państw-członków ESA (w tym Polski) oraz do Rosji i USA;

MACHO – nazwa projektu do badania obiektów pewnej postaci ciemnej materii we wszechświecie, ang. *Massive Astronomical Compact Halo Objects*; polski odpowiednik *Masywne Astronomiczne Zwarte Obiekty Typu Halo*; nazwa programu identyczna z nazwą obiektów (zob. też Jakus-Borkowa 2004: 215);

MASCOT – ang. *Mini All-Sky Cloud Observation Tool* – niewielki przyrząd do monitorowania zachmurzenia;

NEAR – ang. *Near Earth Asteroid Rendez-vous*; skrótowiec od pełnej nazwy sondy (wysłanej w 1997 r. w kierunku asteroid), przywodzący na myśl angielski przymiotnik *near* ‘bliski’ (zob. też Jakus-Borkowa 2004: 246). Wydaje się, że autorzy nazwy celowo wybrali ostatni człon *rendez-vous* (zapożyczenie z francuskiego), jako zaczynający się głosem *r*, by uzyskać skrótowiec w formie *NEAR*, przypominający nie tylko pierwszy człon pełnej nazwy, ale zarazem kojarzący się z ang. przymiotnikiem *near* ‘bliski’ – ponieważ chodzi o badanie bliskich Ziemi obiektów astronomicznych – choć mieli do dyspozycji przynajmniej kilka synonimów angielskich;

¹³ Z tego właśnie względu skrótowiec ten zaliczamy do tej grupy, a nie do skrótowców kulturowych, jak można by pierwotnie przypuszczać.

START – ang. *Spacecraft Technology and Advanced Reentry Test*; jest to amerykański program badań materiałów, warunków itd. związanych z przelotami statków kosmicznych przez atmosferę ziemską (zob. też Jakus-Borkowa 2004: 214).

Jak widać z wszystkich przytoczonych przykładów, skrótowce te powstały na ogół z pierwszych głosek (lub z kilku początkowych głosek) wyrazów wchodzących w skład pełnych nazw. Niekiedy jednak użyte do akronimu głoski nie są początkowe (np. w *DELIRIUM*, *MATISSE*, *SPARTAN*). W niektórych skrótowcach ponadto zastosowano dodatkową głoskę spoza pełnej nazwy denotatu (np. w *ARISTO/T/ELES*, *DELIRI/U/M*). Trzeba też zaznaczyć, że zdarza się, iż nie wszystkie wyrazy należące do pełnej nazwy denotatu są reprezentowane w skrótowcach (np. *ARISTO/T/ELES*, *LUCIFER*, *SWAN*). Wszystkich tych zabiegów używa się, by osiągnąć zamierzone brzmienie skrótowców.

Skrótowce stylizowane tego rodzaju E. Jakus-Borkowa (2004: 263) określa jako swoistą grę słów, próbę uzyskania podobieństwa z nazwą własną lub pojęciem zakorzenionym w kulturze.

Można pokusić się o jeszcze inne wnioski. Uzyskanie pożądanego brzmienia jest tutaj nie tylko zamierzone, ale staje się rzeczą niemal nadrzędną. Można założyć, że jednosylabowe skrótowce powstały przypadkowo, ale nie sposób tego powiedzieć o dłuższych akronimach, odsyłających do konkretnych wyrazów i pojęć. Im więc dłuższe skrótowce „znaczące”, tym wyraźniej w nich widać zabiegi stylizacyjne. Składowe procesy powstawania takich skrótowców są następujące: z jednej strony ograniczone możliwości skracania pełnej nazwy denotatu, która wszak musi zawierać ściśle określone elementy wynikające z budowy i przeznaczenia owego denotatu, z drugiej zaś dążenie do założonego z góry brzmienia. Ostateczne brzmienie skrótowca jest wypadkową możliwości skrócenia pełnej nazwy desygnatu i dobrania właściwego w danych warunkach brzmienia.

W omawianych skrótowcach dochodzi do pewnego typu „wtórnej” onimizacji, gdy odsyłają do apelatywów, lub transonimizacji, gdy odwołują się „wtórnie” do nazw własnych. Warto się zastanowić, jakim celom służy taka forma skrótowców w astronomii i ogólnie w naukach ścisłych¹⁴. Wydaje się, że przynajmniej jednym z celów jest komercja i reklama. Przyrządy astronomiczne i urzędnictwo są nadzwyczaj kosztowne, wymagają międzynarodowych funduszy i współpracy wielu ośrodków. Konieczne jest zdobycie sponsorów i odpowiednia reklama w środowisku naukowym. Otoczka informacyjna staje się zatem niezwykle ważna. Pracują nad tym całe sztaby specjalistów, stąd większość projektów i przyrządów ma własne strony internetowe. Przyjmuje się, że każdy nowy wielki projekt powinien mieć szeroki oddźwięk. Dobrze brzmiący akronim ma wiele zalet. Jest ekonomiczny i łatwy do zapamiętania w przeciwieństwie do skomplikowanej wieloczłonowej pełnej nazwy.

¹⁴ Żeby nie być gołosłownym, podajemy przykłady akronimów stylizowanych z innych dziedzin, jak informatyka, np. *ALGOL* – ang. *Algorithmic Language*; jest to rodzina języków programowania; pierwszy z nich powstał w roku 1961; skrótowiec odsyła do gwiazdy typu Algola; ochrona środowiska, np. *GAIA* – ang. *Global Action in the Interest of Animals*; nazwa stowarzyszenia działającego w obronie zwierząt, powstałego w 1992 r. w Belgii. Skrótowiec odsyła do imienia greckiej bogini Gai, Matki-Ziemi; fizyka jądrowa, np. *ITER* – ang. *International Thermonuclear Experimental Reactor*; nazwa elektrowni termojądrowej budowanej we Francji pod auspicjami Unii Europejskiej. Forma skrótowca odsyła do łac. *iter*, *itineris* ‘droga, dostęp’.

Jeśli zaś w dodatku odsyła do konkretnego apelatywu, a jeszcze lepiej do ogólnokulturowego pojęcia – staje się intrygujący i przyczynia się do popularyzacji całego, leżącego u jego podstawy, projektu, eksperymentu czy aparatury. Z drugiej strony należy także zauważyć, że naukowcy chyba z dużą przyjemnością tworzą takie błyskotliwe akronimy, bo mogą wykazać się przy tym inwencją, erudycją spoza własnej dziedziny, a wreszcie poczuciem humoru.

Literatura

- BREZA E., 2005, *Nazwy obiektów i instytucji związanych z nowoczesną cywilizacją (chrematonimy)*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, pod red. E. Rzetelskiej-Feleszko, Kraków, s. 343-361.
- GHJP, 1965, Z. Klemensiewicz, T. Lehr-Splawiński, S. Urbańczyk, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, wyd. III, Warszawa.
- GRODZIŃSKI E., 1973, *Zarys ogólnej teorii imion własnych*, Warszawa.
- GRZEGORCZYKOWA R., 1984, *Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe*, Warszawa.
- JAKUS-BORKOWA E., 2004, *Polskie nazewnictwo kosmiczne*, Opole.
- KOSYL C., 2001, *Chrematonimy*, [w:] *Współczesny język polski*, pod red. J. Bartmińskiego, Lublin, s. 447-452.
- MŁODYŃSKI J., 1986, *Skrótowce we współczesnym języku polskim*, [w:] *Współczesna polszczyzna*, pod red. H. Kurkowskiej, Warszawa, s. 156-186.
- PUZYŃNA J., 1976, *Skróty językowe – charakterystyczna struktura XX wieku*, [w:] *Z problemów współczesnych języków i literatur słowiańskich*, Warszawa, s. 81-89.
- SZUKIEWICZ M., 1931, *Protest przeciwko skrótowcom*, „Język Polski”, XVI, s. 129-135.
- WANIĄKOWA J., 2003, *Polska naukowa terminologia astronomiczna*, Kraków.

Stylized acronyms in astronomical names

Summary

There are two groups of acronyms: stylised as words (PALMA) or not stylised as words (TORWAR). The astronomical acronyms are divided by the authors into three groups: simple acronyms that evoke any noun (GONG), cultural acronyms that evoke cultural associations (ADONIS) and substantial acronyms that evoke substantial function or characteristic of a denotat (MACHO). The authors conclude that the longer “meaningful” acronym is, the more visible is work of its creator. Different elements participate in the process of acronym formation: it is supposed to sound in a certain way but on the other hand there are limitations in shortening of a full name of a denotat. These two factors coexist and complement each other. The process of the acronyms formation is influenced by dictates of advertisement and commerciality – they are short and easy to remember. If, at the same time they evoke certain names or cultural concepts they become intriguing and help in popularisation of astronomical researches, projects and equipment.